

КОНЦЕПТУАЛЬНІ
ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ
ЗАХИСТУ ПРАВ
ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ
ТА МІЖНАРОДНИЙ
КОНТЕКСТ

біла церква
2022

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***Концептуальні засади
механізму захисту прав
людини: український та
міжнародний контекст***

БІЛА ЦЕРКВА 2022

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Білоцерківського національного аграрного університету (протокол №4 від 31.05.2022 р.)

Рецензенти:

Чистоклетов Леонтій Григорович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Бєлов Дмитро Миколайович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2022. 430 с.

У колективній монографії проаналізовано внесок міжнародно-правової системи захисту прав людини у розвиток нормативно-правового регулювання захисту прав людини в Україні в контексті розвитку міжнародного права, відповідності українського законодавства міжнародно-правовим нормам у сфері прав людини, а також практики застосування цих норм міжнародними та національними контрольними і правозахисними органами. Розглядається участь України у всесвітніх та регіональних міжнародних правозахисних структурах та органах.

Монографія зацікавить юристів-міжнародників, викладачів, студентів та аспірантів юридичних факультетів вищих навчальних закладів, а також практиків, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного міжнародного права.

The collective monograph analyzes the contribution of the international legal system of human rights protection to the development of legal regulation of human rights protection in Ukraine in the context of international law, compliance of Ukrainian legislation with international human rights law, and the practice of international and national law. control and human rights bodies. Ukraine's participation in global and regional international human rights structures and bodies is considered.

The monograph will be of interest to international lawyers, teachers, students and graduate students of law faculties of higher education institutions, as well as practitioners, all who are interested in the problems of modern international law.

© Колектив авторів, 2022

© Білоцерківський національний аграрний університет, 2022

Офіційний сайт: <http://www.btsau.edu.ua/>

ЗМІСТ

<i>Передмова (Нікітенко О.І.)</i>	5
<i>Правове регулювання права особи на свободу переміщення: міжнародний та національний досвід (Бровко Н.І.)</i>	7
<i>Генеza адміністративного судочинства в Україні (Нікітенко О.І.)</i>	44
<i>Правова природа економічних, соціальних та культурних прав: міжнародний аспект (Ковальчук І.В.)</i>	80
<i>Особливості захисту майнових та земельних прав суб'єктів господарювання у європейському суді з прав людини (Настіна О.І.)</i>	117
<i>Особливості неюрисдикційного захисту цивільних прав (Пахомова А.О.)</i>	164
<i>Право особи на безпеку: поняття, ознаки, обмеження (Макарчук В.В.)</i>	196
<i>Державна підтримка добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні окремих прав в умовах сьогодення (Поляруш-Сафроненко С.О.)</i>	243
<i>Нормативно-правові гарантії забезпечення та захисту фундаментальних прав людини у європейському союзі (Мельник О.Г.)</i>	278
<i>Право на життя в системі прав людини та його співвідношення з іншими юридичними правами (Аргат Я.П.)</i>	315
<i>Проблеми впровадження механізму реалізації та захисту приватних прав (Єфремова І.І.)</i>	348
<i>Правове регулювання процедури захисту екологічних прав людини в контексті міжнародного та національного законодавства (Обіюх Н.М.)</i>	380
<i>Список використаних джерел та літератури</i>	405

КОВАЛЬЧУК І.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри публічно-правових дисциплін

ПРАВОВА ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ПРАВ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

За останні декілька років у зв'язку з економічним спадом через пандемію та збройні конфлікти, зріс інтерес до питання нормативного забезпечення та захисту економічних, соціальних та культурних прав. Неурядові громадські організації, академічні кола, уряди та судові органи приділяють дедалі більшу увагу захисту цих прав у своїх програмах, політиці та прецедентному праві, а також підкреслюють необхідність їх дотримання як ключового моменту у забезпеченні більш повного користування усіма правами людини загалом.

Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права¹¹⁰ дозволяє мати надію на ренесанс у справі захисту цих прав як на національному, так і на міжнародному рівні. Це дуже актуально, особливо через те, що в заможних і бідних країнах однаково продовжується і навіть посилюється заперечення необхідності гарантій економічних, соціальних та культурних прав.

На жаль, відносне ігнорування цих прав у правозахисному порядку денному породило безліч непорозумінь і хибних уявлень, і хоча перестали існувати багато причин цього ігнорування – напруженість періоду «холодної війни», неувага академічних кіл, відсутність ясності щодо особистості, недостатня прихильність з боку громадянського суспільства, – як і раніше, зберігаються та мають невірні тлумачення.

---

¹¹⁰ Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i50#Text

Проте дослідження окремого викладу фактів щодо економічних, соціальних та культурних прав, не повинно створювати враження, що ці права є якоюсь окремою категорією, яку можна розглядати ізольовано. Навпаки, зміцнення захисту економічних, соціальних та культурних прав є невід'ємною частиною зміцнення захисту всіх прав, визнаних у Загальній декларації прав людини¹¹¹.

Громадянські, культурні, економічні, політичні та соціальні права дійсно вважаються універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними. Викриття міфів, що оточують саме економічні, соціальні та культурні права, має надзвичайно важливе значення для розвінчання неспроможних концепцій категоризації прав.

Права людини – багатовимірне поняття. Як моральні вимоги права людини надають силу універсальним цінностям, таким як гідність, рівність і справедливість. Вони стверджують, що існують певні потреби, зокрема матеріальні, які настільки важливі для людського процвітання, що вони мають бути гарантовані всім. Як політичні вимоги прав людини виступають за пріоритет добробуту людей при прийнятті важких рішень і компромісів щодо того, як розробляється політика та розподіляються ресурси. Таким чином, вони є інструментом, який можна використовувати для посилення впливу народу в політичних дебатах. Як юридичні зобов'язання, що випливають із міжнародних договорів, національних конституцій та інших законодавчих актів, права людини вимагають дотримання «обов'язкових» правил та відповідальності у разі порушення цих правил. З цих причин, визнаючи економічні, соціальні та культурні права як права людини, ми допомагаємо підкреслити, що злидні і нерівність не є ні неминучими, ні природними. Вони виникають у результаті умисних політичних рішень та вибору політики – рішень та вибору, за які мають відповідати особи, відповідальні за розробку політики, та державні посадові особи.

---

¹¹¹ Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Економічні, соціальні та культурні права – це різновид прав людини, які гарантують нам умови, необхідні для гідного життя, коли кожен може досягти благополуччя, реалізувати свій потенціал та мати змогу набути щастя задля задоволення своїх потреб.

Після довгого часу, протягом якого економічним, соціальним і культурним правам практично не приділялося жодної уваги, останні роки у цій галузі відзначається суттєвий прогрес. Віденська декларація¹¹² та Програма дій, прийняті Всесвітньою конференцією з прав людини¹¹³ в 1993 році, яка стала важливою віхою в цьому процесі, містять наполегливий заклик, згідно з яким «необхідні узгоджені зусилля для забезпечення визнання економічних, соціальних та культурних прав на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

Увага, що приділяється економічним, соціальним та культурним правам, значно зросла, причому як у рамках Організації Об'єднаних Націй, так і завдяки діяльності з включення економічних, соціальних і культурних прав як правових норм у конституції та правові системи багатьох держав.

Водночас в умовах, коли «п'ята частина населення країн, що розвиваються щодня голодує, чверть позбавлена доступу до елементарного, наприклад до безпечної питної води, а третина – животіє в крайній злиднях, перебуваючи на такій грані фізичного виживання, яка не піддається опису», надзвичайно важливо знову посилити увагу та відповідність мети повного здійснення економічних, соціальних та культурних прав¹¹⁴.

Національні правозахисні організації здатні грати важливу у процесі реалізації узгоджених зусиль щодо здійснення економічних, соціальних та культурних прав. Поряд із посиленням уваги саме до цієї категорії прав людини за останні десятиліття підвищилася ефективність та збільшилося також число національних правозахисних організацій.

---

¹¹² Віденська декларація : Конвенція Ради Європи від 25.06.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_189#Text

¹¹³ Віденська декларація та Програма дій : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 25.06.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504#Text

¹¹⁴ Palchuk O. The development of human capital is the main factor of country's potential. State and regions. Series: Economics and Business. 2020. 1 (112). URL: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-3>

1991 року в Парижі було проведено першу Міжнародну робочу нараду національних правозахисних організацій, на якій організації, що брали участь розробили та затвердили міжнародні мінімальні стандарти для ефективних національних правозахисних організацій – Принципи, що стосуються статусу національних організацій, відомі під назвою «Паризькі принципи»¹¹⁵. Ці стандарти були схвалені 1992 року Комісією з прав людини, а 1993 року – Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй.

У Віденській декларації та Програмі дій Всесвітня конференція з прав людини також знову підтвердила важливе значення національних правозахисних організацій, закликавши Організацію Об'єднаних Націй активізувати свою роботу з надання державам допомоги на їх прохання у створенні та зміцненні національних правозахисних організацій, а також до співпраці між національними правозахисними організаціями, регіональними організаціями та Організацією Об'єднаних Націй. У відповідь на це рекомендацією Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини було започатковано широку програму технічної допомоги та співпраці.

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй, Секретаріат Співдружності, Міжнародна організація франкомовних країн, Міжамериканський інститут прав людини, Африканська комісія з прав людини, Міжнародний інститут омбудсменів та міжнародні та регіональні організації громадянського суспільства також стали грати більше активну роль у сприянні роботі національних правозахисних організацій.

Міжнародне право визнає економічні, соціальні та культурні права людини як невід'ємну частину всієї сукупності прав людини. До основних міжнародних договорів, які безпосередньо присвячених економічним, соціальним та культурним правам, відносяться такі:

- ✓ Загальна декларація прав людини (1948 рік)¹¹⁶;

---

¹¹⁵ Бурлак О. Правова природа Принципів щодо статусу національних установ 1991 р. (Паризькі принципи 1991 р.). Право України. 2012. № 3/4. С. 147–158.

¹¹⁶ Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

- ✓ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965)¹¹⁷;
- ✓ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права¹¹⁸ (1966 рік);
- ✓ Декларація соціального прогресу та розвитку (1969 рік)¹¹⁹;
- ✓ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979)¹²⁰;
- ✓ Декларація про право на розвиток (1986 рік)¹²¹;
- ✓ Конвенція про права дитини (1989 рік)¹²²;
- ✓ Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (1990 рік)¹²³.

Крім цього, економічні, соціальні та культурні права торкаються багатьох регіональних договорів про права людини, включаючи наступні:

- ✓ Африканська хартія прав людини та народів (1981 рік)¹²⁴;
- ✓ Додатковий протокол до Американської конвенції про права людини, що стосується економічних, соціальних та культурних прав (Сан-Сальвадорський протокол) (1988)¹²⁵;
- ✓ Європейська соціальна хартія (переглянута у 1996 році) та Додатковий протокол до неї¹²⁶.

Економічні, соціальні та культурні права також широко визнаються у внутрішньодержавних правових системах, хоча й у меншою мірою, ніж

¹¹⁷ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 21.12.1965 р. : станом на 4 лют. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

¹¹⁸ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

¹¹⁹ Декларація соціального прогресу та розвитку : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 11.12.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116#Text

¹²⁰ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації що до жінок. К., 1995. 24 с.

¹²¹ Декларація про право на розвиток : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 04.12.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_301#Text

¹²² Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р. : станом на 20 листоп. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

¹²³ Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих- мігрантів та членів їх сімей : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.12.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203#Text

¹²⁴ Міжнародна Хартія прав людини. К., 1991. 48 с.

¹²⁵ Яковенко О. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права - новий Міжнародний договір у сфері захисту прав людини. Юридичний журнал. 2008. № 6. С. 71–74.

¹²⁶ Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від 03.05.1996 р. : станом на 7 верес. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

громадянські та політичні права. У конституціях десятків країн, у тому числі у конституціях Південної Африки, Фінляндії та Португалії, економічні, соціальні та культурні права прямо визнаються як права, які завжди можна захищати в судовому порядку.

У конституціях багатьох інших країн, наприклад, у конституціях Індії, Нідерландів та Мексики, їх захист та заохочення включені до числа спільних обов'язків держави у правовій та політичній сферах. Майже у всіх державах у тій чи іншій формі існують національні закони, які включають елементи економічних, соціальних та культурних прав.

Ратифікована українською державою, Європейська Конвенція про захист прав людини надає право нашим громадянам (у разі порушення офіційними органами держави їхніх громадянських та політичних прав) звертатися до Європейського Суду з прав людини з індивідуальними скаргами, у тому числі й такими, що мають негативні соціальні та економічні наслідки¹²⁷.

У Європейському Суді з прав людини об'єктом захисту часто є право приватної власності та право безперешкодного користування своїм майном, а також право на підприємницьку діяльність. Спеціально не регламентуючи всі питання забезпечення економічної діяльності, Європейський Суд з прав людини сформував еталони та принципи, які використовуються державами з метою забезпечення свободи такої діяльності.

У конституційних актах країн пострадянського простору приділено увагу всьому комплексу правами людини і громадянина, зокрема економічним правам. У Конституції України – це статті 13-15, 41-44, у Конституції Республіки Казахстан – статті 24-26, у Конституції Латвійської республіки – статті 105-106, у Конституції Литовської республіки – статті 23-24, 46-48, у Конституції Грузії – 21, 30. Всі вони виходять із розуміння того, що: 1) громадянин має комплексні права, які стосуються як загальних прав людини, так і прав, позитивно закріплених державою; 2) права громадянина недостатньо закріпити конституційно: їх потрібно наділити якістю дійсності та гарантіями захисту.

---

¹²⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Набути реальної якості економічним (як та іншим) правам людини і громадянина покликаний допомогти економічний підхід до аналізу права. Його використання важливе у процесах правотворчості, тлумачення права, реалізації права.

Загальний (міждисциплінарний) підхід до вивчення економічних прав і свобод людини і громадянина, не конкурує з дисциплінарними юридичними методами, не підміняє їх: він акцентує на економічній стороні об'єкта пізнання, позначаючи загальну спрямованість дослідження¹²⁸.

Науковий міждисциплінарний напрямок «економічна теорія права (економіка права)» сформувався в минулому столітті в США, в умовах активного розвитку капіталістичного ринку, завдяки дотриманню принципу міждисциплінарного збагачення, тобто використання економічною наукою досягнень юридичної науки та навпаки¹²⁹.

У системі методологічних ресурсів юридичної науки і практики економічний підхід до аналізу права можна оцінити як концептуально-методологічне ядро економічної теорії права. У цьому він значимий у аналізі економічних права людини і громадянина як і, як соціологічний підхід – у вивченні соціальних прав людини і громадянина, культурологічний – у пізнанні культурних прав людини і громадянина.

Економічний міждисциплінарний підхід до аналізу права, що базується на синтезі юридичного та економічного аналізу внутрішньодержавних та міжнародних нормативно-правових актів та документів про права людини та громадянина, здатний забезпечити різнобічність та глибину викладу

---

¹²⁸ Ковальчук І.В. Особливості вивчення дисципліни «Міжнародне економічне право» в контексті глобалізації світової економіки. Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні: лінгвістичний, правовий та психолого-педагогічний аспекти: матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (БНАУ, 25-26 березня 2021 р.) Біла Церква, 2021. С. 92-95

¹²⁹ EU, European Union. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>; Gowder P. Rule of Law in the Real World. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. P. 276.; Tamanaha, Brian Z. On the Rule of Law: History, Politics, Theory. New York: Cambridge University Press, 2004. P. 190.; WJR Rule of Law Index 2017–2018. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2017-2018>; Williamson John. A Short History of the Washington Consensus. Law and Business Review of the Americas. Vol. 15. Issue 1. P. 7–26.

економічних прав людини та громадянина, визначити його статус як учасника економічної діяльності.

Переваги та межі економічного міждисциплінарного підходу до аналізу економічних прав людини та громадянина. Економічний підхід до аналізу права – це застосування наукового апарату економічної науки (зокрема категорій, принципів, методів, концепцій, зазвичай, новітньої інституційної мікроекономіки) задля встановлення економічного ефекту від прийняття чи зміни юридичних норм, як у нормативно-правових актах. Норми про права людини, задекларовані в конституціях держав набувають подальшої конкретизації в системі законодавчих актів, повинні відповідати, по-перше, науковим даним політичної економії; по-друге, бути орієнтованими на інтереси, потреби, очікування, ідеали суспільства та особистості.

Вже на стадії підготовки та прийняття нормативно-правового акта необхідно здійснювати його економічний аналіз із метою:

1) створення моделей економічно ефективних правових відносин, які у тому числі запобігають помилкам або припиняють порушення в економічному розвитку;

2) розробка рекомендацій щодо подальшого практичного використання узгодженої системи правових норм для стимулювання економічного розвитку у напрямку забезпечення потреб і сподівань людини та громадянина.

Економічний аналіз затребуваний на стадії реалізації правових норм, закріплених у законах держави, при прийнятті підзаконних актів, здійсненні реального бюджетного фінансування, ефективного використання фінансів, що виділяються. Тут виявляють себе такі його принципи: витрати суспільства не повинні переважати користь від досягнення мети, закладеної у правових нормах; суспільство може отримувати додаткові блага завдяки зниженню витрат через реалізацію права. Без дотримання цих принципів конституційно проголошені економічні та інші права людини залишаться гарною декларацією, далекою від життєвого втілення.

Реалізація економічних прав людини та громадянина відбувається при опорі на відповідні галузі економічного права (економіки права), в яких економічний аналіз найбільш затребуваний (вчені вважають обґрунтованим говорити про галузеву ефективність норм права). В нашій державі сферу економічного права становлять: право конституційне, адміністративне, фінансове, податкове, цивільне (договірне право, право власності, інтелектуальна власність), і навіть трудове і корпоративне право. Господарським правом охоплюється також антимонопольне право та банківське право і багато інших сукупностей правових норм інститутів, законів у матеріальному та формальному сенсі.

За межами галузей права досяжність економічного підходу до їх аналізу, а отже, і до аналізу економічних прав людини та громадянина, менш значуща чи мінімальна. Взаємна залежність і потреба прав людини та громадянина у забезпеченні належним економічним базисом, що відповідає економічній моделі, закріпленій у конституції та кодифікованих нормативних актах держави, вимагає їх (прав людини та громадянина) подальшого поглибленого пізнання у комплексі – використання для цих цілей єднання економічного міждисциплінарного підходу з дисциплінарними юридичними методологічними засобами.

Як методологічна доктрина економічний підхід до аналізу економічних прав людини і громадянина надзвичайно корисний вже тим, що дозволяє розширити інструментарій вивчення поведінки особистості в конкретних практичних ситуаціях, сприяє підвищенню ефективності втілення в життя всього комплексу прав людини та громадянина.

Отже, сумніви щодо юридичного статусу цих прав немає. Хоча лише в деяких державах національна правова система включає всі елементи кожного з економічних, соціальних та культурних прав, переважна більшість держав ратифікувала міжнародні договори, що визнають ці права, та ухвалили національні та місцеві закони щодо механізмів їх практичної реалізації.

У Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та у Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації

передбачається, що спеціальні заходи, які вживаються задля забезпечення рівності осіб, які захищаються відповідними конвенціями з метою дотримання економічних, соціальних та культурних прав.

Лімбурзькі принципи розповсюджують цей підхід на всіх маргіналізованих осіб і всі групи, що знаходяться в вразливому стані та перебувають у несприятливих життєвих обставинах. Спеціальні заходи не повинні вести до збереження окремих прав для різних груп та їх дію має припинитись після досягнення поставлених завдань.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні правах (1966 року) залишається основним міжнародним нормативно-правовим актом про економічні, соціальних та культурних правах. У ньому визнаються такі права:

- 1) право на самовизначення (стаття 1);
- 2) рівність чоловіків і жінок (стаття 3);
- 3) право на працю та сприятливі умови праці (статті 6 та 7);
- 4) право створювати професійні спілки та вступати до них (стаття 8);
- 5) право на соціальне забезпечення (стаття 9);
- 6) право на захист сім'ї, матерів та дітей (стаття 10);
- 7) право на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг та житло (стаття 11);
- 8) право на найвищий досяжний рівень здоров'я та на медичний догляд (стаття 12);
- 9) право на освіту (стаття 13);
- 10) право на безкоштовну та обов'язкову початкову освіту (стаття 14);
- 11) право на участь у культурному житті, на користування результатами наукового прогресу та на користування захистом у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких є (стаття 15).

Станом на квітень 2004 року сторонами Пакту стали 149 держав, які взяли на себе таким чином добровільне зобов'язання застосовувати та реалізовувати встановлені в ньому норми та положення. Ще шість держав підписали Пакт, але

поки що не ратифікували його, вказавши, що вони визнають закріплені у ньому права, але поки що не приймають пов'язаних із Пактом зобов'язань.

Комітет з економічних, соціальних та культурних прав здійснює контроль за дотриманням державами своїх зобов'язань відповідно до Пакту. Він випустив цілий ряд заключних зауважень щодо поданих державами періодичних доповідей щодо здійснення ними положень Пакту. Він також прийняв серію зауважень загального порядку щодо тлумачення та застосування різних положень Пакту.

1993 року Всесвітня конференція з прав людини рекомендувала розробити та прийняти факультативний протокол до Пакту, який надавав би окремим особам та групам осіб право надсилати повідомлення (Скарги), що стосуються недотримання Пакту.

На своїй п'ятнадцятій сесії, Комітет, що проходив в Женеві в 1996 році, завершив розгляд проекту протоколу і представив його Комісії з прав людини на її п'ятдесят третій сесії, що відбулася у Женеві 1997 року. Пропонований факультативний протокол поки що не прийнято відповідними органами Організація Об'єднаних Націй.

Найчастіше держави, що перебувають у процесі розвитку або на перехідному етапі, не мають ресурсів задля забезпечення повною мірою економічних, соціальних та культурних прав для всіх своїх громадян негайно або за короткий термін. У зв'язку з цим Пакт не вимагає негайного здійснення цих прав у повному обсязі, а поступової їхньої реалізації у максимальних межах наявних ресурсів. Разом з тим, Пакт також містить вимогу про те, що за необхідності держави мають приймати зовнішню допомогу для своєї програми поступового здійснення прав. Зовнішня допомога має розглядатися як частина наявних ресурсів.

Тобто, держава не повинна займати ізоляціоністську позицію або дотримуватися ідеології самозабезпеченості у тих випадках, коли вона не в змозі виконати свої зобов'язання у зв'язку з економічними, соціальними та культурними правами та коли є зовнішня допомога.

Держави, які мають достатні кошти надання підтримки, мають надавати її тим державам, які не можуть фінансувати свої зобов'язання щодо забезпечення економічних, соціальних та культурних прав для всіх осіб, які перебувають під їх юрисдикцією.

Разом з тим, вимоги, що стосуються міжнародної допомоги та співробітництва є двояким: держави, здатні надавати допомогу, повинні нести відповідальність за свої дії та бездіяльність, якщо їхня допомога недостатня чи не надається зовсім¹³⁰.

На додаток до різних конкретних зобов'язань згідно статті 2.1 Пакту існують три спільні зобов'язання в юридичних рамках економічних, соціальних та культурних прав: зобов'язання поважати, захищати та здійснювати ці права.

Відповідно до керівного принципу 6 Маастрихтських керівних принципів¹³¹, подібно до громадянських і політичних прав економічні, соціальні та культурні права накладають на держави три різні види зобов'язань, а саме зобов'язання поважати, захищати та здійснювати права. Невиконання будь-якого з цих трьох зобов'язань становить порушення таких прав. Зобов'язання поважати права вимагає від держав утримуватися від втручання у гарантії користування економічними, соціальними та культурними правами¹³².

Так, право на житло порушується, якщо держава здійснює довільні примусові виселення. Зобов'язання захищати права вимагає від держав запобігати порушенням прав третіми сторонами. Так, нездатність забезпечити дотримання приватними роботодавцями основних трудових норм може прирівнюватись до порушення права на працю чи права на справедливі та сприятливі умови праці.

Зобов'язання здійснювати права вимагає від держав прийняття відповідних законодавчих, адміністративних, бюджетних, судових та інших заходів з метою

---

¹³⁰ Сокиринська О.А. Правовий аналіз дотримання та сфери застосування міжнародного гуманітарного права до прийняття протоколів 1977 року. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 257-259. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/59>

¹³¹ Holmes M. The Maastricht Treaty referendum of June 1992. *Irish Political Studies*. 1993. Vol. 8, № 1. P. 105–110. URL: <https://doi.org/10.1080/07907189308406511> (date of access: 06.05.2022).

¹³² Victor Dankwa, Cees Flinterman and Scott Leckie, "Commentary to the Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights" (guidelines 9 and 10: minimum core obligations and availability of resources) в *Human Rights Quarterly*, vol. 20, № 3 (August, 1998), p. 717

повної реалізації таких прав. Так, нездатність держави забезпечити необхідну первинну медико-санітарну допомогу тим, хто її потребує, може прирівнюватись до порушення права людини на охорону здоров'я».

Зобов'язання поважати економічні, соціальні та культурні права вимагає від держав утримуватися від здійснення, підтримки чи допущення будь-якої практики, політики чи юридичних заходів, що порушують недоторканність приватних осіб або обмежує їх свободу на використання наявних у них матеріальних та інших ресурсів таким чином, який вони вважають найбільш підходящим для реалізації своїх економічних, соціальних та культурних прав.

У зв'язку з цим урядам слід утримуватися від обмеження права на участь у громадському житті та прийняти відповідне зобов'язання щодо заохочення та створення економічних, соціальних та політичних умов, що сприяють здійсненню бенефіціарами економічних, соціальних та культурних прав ініціатив у сфері самозабезпечення, а також поважати права на свободу організації та зборів, необхідних задоволення вимог осіб, наділених економічними, соціальними та культурними правами.

Це зобов'язання забезпечує захист громадян від довільного втручання у здійснення економічних, соціальних та культурних прав. Так, наприклад, незаконне насильницьке виселення членів будь-якої громади з їх житла є порушенням даного зобов'язання.

Зобов'язання поважати права поширюються на:

- ✓ права на свободу від усіх форм дискримінації;
- ✓ права на участь, включаючи право громадян намагатися впливати на відповідні закони чи політику;
- ✓ права на свободу організації, зборів та асоціації, зокрема в рамках громадських та неурядових організацій;
- ✓ права на рівне ставлення, особливо при розподілі ресурсів та надання доступу до кредитів;
- ✓ права на вільне користування вже отриманими правами без довільного втручання з боку держави;

✓ права не бути довільно позбавленим доступу до шкільної освіти або медичного обслуговування або інших послуг, пов'язаних з економічними, соціальними та культурними правами.

Свою роль у здійсненні економічних, соціальних і культурних прав повинні грати не тільки держави, але й недержавні суб'єкти, такі, як міжнародні фінансові установи та транснаціональні корпорації, діяльність яких значно впливає на здійснення цих прав.

Політика транснаціональних корпорацій та міжнародних фінансових установ може призводити до порушень економічних, соціальних та культурних прав у країнах, що розвиваються, зокрема в найбільш вразливих з них, які практично не мають економічних чи політичних важелів впливу¹³³.

Непрямі порушення прав громадян можуть також мати місце у зв'язку із здійсненням програм структурної перебудови або фінансування великомасштабних проектів. Причому транснаціональні корпорації можуть заохочувати створення певних умов у сфері зайнятості, що суперечать меті реалізації економічних, соціальних та культурних прав або навіть становлять загрозу їх існування¹³⁴.

Хоча міжнародні фінансові установи та транснаціональні корпорації поділяють зобов'язання щодо поваги економічних, соціальних та культурних прав, будь-якого міжнародного механізму, безпосередньо призначеного для покладання на них відповідальності за їх дії чи бездіяльність, не існує. На відміну від держав, вони не представляють періодичні доповіді Комітету з економічних, соціальних та культурних прав, і від них не вимагають спеціальної звітності.

Так само, як громадянські та політичні права (такі як свобода зборів, свобода слова та право на справедливий судовий розгляд), економічні, соціальні та культурні права є частиною зведення міжнародних норм у галузі прав людини. Це означає, що вони також наділяють людей правом пред'являти законні

---

¹³³ Women's International League for Peace and Freedom (WILPF) and INHURED International, *Justice Denied: Human Rights and the International Financial Institutions* (Kathmandu, 1994).

¹³⁴ Sigrun Skogly, "Structural adjustment and development: human rights - an agenda for change" в *Human Rights Quarterly*, vol. 15, № 4, 1993, p. 751.

претензії та вимоги до державних та недержавних суб'єктів, у разі якщо вони не можуть забезпечити захист та дієвість механізмів, які гарантують ці права.

Вони також глибоко переплетені: наприклад, право на свободу слова може бути реалізоване більш осмислено, якщо у вас є хоча б базова освіта, а право голосу мало що означає для вас, якщо ви страждаєте від голоду. Так само право на гідну роботу може виявитися неможливим, якщо вам не дозволять зустрічатися і збиратися до груп для обговорення умов праці. З технічного погляду це відомо як «взаємозалежність» та «неподільність» прав людини. По суті, це означає, що права людини постачаються у вигляді пакета, тому їх не можна вибирати окремо. Це відображає набагато більш переконливе та точне бачення наших переплетених життів, суспільств та економік.

Неподільність та взаємозалежність усіх прав людини – громадянських, культурних, економічних, політичних та соціальних – є основними принципами міжнародного права щодо захисту прав людини, які неодноразово підтверджувалися, причому, мабуть, найчіткіше – на Всесвітній конференції з прав людини 1993 року.

Ці принципи діяли далеко не завжди. Фактично поборникам прав людину довелося докласти колосальних зусиль для забезпечення визнання у правовій та практичній сферах ідеї взаємозалежності прав.

Неподільність та взаємозалежність є головними принципами реалізації прав людини, як і принцип початкової властивої людині гідності, участі та гендерної рівності. Неподільність та взаємозалежність усіх прав людини означає, що економічні, соціальні та культурні права поширюються на всіх осіб на основі рівності і без будь-якої дискримінації, що вони створюють конкретні зобов'язання для урядів, що вони можуть бути розглянуті в судовому порядку і що вони можуть і повинні мати позовну перспективу.

Діяльність багатьох міжнародних та регіональних органів з прав людини присвячена економічним, соціальним та культурним правам. Вони займаються вивченням природи та змісту економічних, соціальних та культурних прав і розробили велике зведення, що стосуються їх правових норм. До найбільших

організацій, що займаються економічними, соціальними та культурними правами, належать:

1) Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, контролює здійснення Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права;

2) Європейський комітет із соціальних прав, що здійснює контроль за реалізацією Європейської соціальної хартії та розглядаючий скарги відповідно до процедури колективного розгляду скарг;

3) Європейський суд з прав людини, який контролює дотримання Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод;

4) Комісія (Організації Об'єднаних Націй) з прав людини та її Підкомісія із заохочення та захисту прав людини, а також спеціальні доповідачі, які призначаються цими органами для вивчення різних питань, що стосуються економічних, соціальних та культурних прав.

У своїх зусиллях щодо заохочення та захисту прав людини національним правозахисним організаціям необхідно приділяти однакову увагу всім правам.

Щоб реально гарантувати, що ми можемо користуватися нашими правами людини, зокрема економічними, соціальними і культурними правами, ми маємо переглянути панівну економічну систему. Знову і знову ми переконуємось, що реалізація цих прав не може бути віддана на відкуп забаганки нерегульованого ринку. Це вимагає від уряду активної ролі у наданні суспільних благ та основних послуг для всіх, а не лише для тих, хто може платити; у мобілізації ресурсів цієї мети, зокрема з допомогою відповідального державного запозичення; у перерозподілі ресурсів на підтримку роботи з догляду, виконуваної у домогосподарствах, зокрема у межах комплексних схем соціального захисту; та у регулюванні поведінки приватного (фінансового та нефінансового) сектору для захисту прав працівників, споживачів та спільнот, порушених їх бізнесом.

Довгий час видатні діячі правозахисної спільноти прагнули залишатися «нейтральними» по відношенню до економічних систем. Наприклад, на початку 1990-х років експерти Організації Об'єднаних Націй стверджували, що принципи міжнародного права «не можна точно описати як засновані виключно на

необхідності чи бажаності соціалістичної чи капіталістичної системи, змішаної, централізовано запланованої чи ліберальної системи». Цю позицію слід розуміти у політичному контексті, в якому економічні, соціальні та культурні права піддавалися нападкам з кількох сторін: з одного боку, вони демонізувалися як загроза ліберальному політичному порядку, а з іншого – відкидалися як надто розпливчасті та бажані, щоб їх можна було застосовувати іншим.

Але в спробі захистити економічні та соціальні права – зробити їх прийнятними для країн як з неоліберальною, так і з більш соціал-демократичною орієнтацією – правозахисна спільнота поступилася багатьма політичними позиціями. Наслідком цієї позиції є досі широко поширене переконання, що уряди заслуговують на значно ширшу свободу дій в економічній політиці, ніж в інших галузях. Це призвело до розробки аналітичних інструментів, необхідних для критики економічної політики, що завдає шкоди правам людей.

Разом з тим, не може бути жодних сумнівів у тому, що те, як влаштована наша економіка, може полегшити чи ускладнити реалізацію прав. Крім того, система прав людини містить дуже важливі принципи та стандарти, якими можна керуватися в економічній політиці. Реалізація прав нерозривно пов'язана із конкретною економічною моделлю. За десятиліття, що минуло після світової фінансової кризи, і тим більше після пандемії COVID-19, зростає усвідомлення того, що питання несправедливого розподілу ресурсів та спричиненої ним соціально-економічної нерівності більше не можуть бути приховані від уваги правозахисників.

Права людини закріплені у Загальній декларації прав людини, а також у численних міжнародних договорах та регіональних конвенціях, які широко ратифіковані урядами по всьому світу. Декларація не визнає відмінностей між громадянськими, політичними правами та економічними, соціальними та культурними правами людини, визнаючи їх у рівній мірі. Але політика холодної війни призвела до того, що було розроблено два окремі договори: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Економічні та соціальні права також включені в

багато інших міжнародних та регіональних договорів з прав людини, у тому числі в ті, в яких викладаються права конкретних груп.

Економічні, соціальні та культурні права також широко визнані у національних правових системах. Хоча й не завжди так само, як і громадянські та політичні права, існує низка способів, якими національні конституції та законодавство можуть і справді враховують економічні, соціальні та культурні права. Це включає заборону на дискримінацію, будь то у сфері зайнятості, житла або надання послуг.

Ці права гарантують набагато більше, ніж мінімальний рівень прожиткового мінімуму. У міжнародному праві їхня «повна реалізація» має бути досягнута «поступово». Іншими словами, вони встановлюють підлогу, а не стелю. Вони вимагають постійного вдосконалення і повинні бути гарантовані для всіх, приділяючи першочергову увагу потребам знедолених груп, що стикаються з системними та інтерсекційними формами дискримінації.

Економічні, соціальні та культурні права не є безстроковими, бажаними цілями, які мають бути досягнуті у невизначений час у майбутньому. У них викладено засоби захисту та права, на які люди повинні розраховувати в суспільстві, яке гарантує їх права. Вони також визначають, що мають і що не повинні робити уряди для виконання цих гарантій. Останні є зобов'язаннями урядів у галузі прав людини. Корисно провести різницю між зобов'язаннями поведінки (що мають робити уряди) та результатом (чого уряди мають досягти).

Зазвичай для опису зобов'язань поведінки використовується така типологія:

✓ «поважати» права людей – ставитися до людей справедливо та гуманно;

✓ «захищати» права людей – вживати заходів щодо запобігання, розслідування та покарання за порушення, вчинені іншими особами, особливо представниками приватного сектору;

✓ «здійснювати» права людей – вживати заходів для полегшення доступу до товарів та послуг, необхідних для реалізації прав, та надавати ці товари та послуги, коли люди не можуть отримати доступ до них інакше.

Це визнає наявність безлічі «політичних важелів», які уряди можуть використовувати для виконання своїх зобов'язань у галузі прав людини.

Згідно з міжнародним правом, кроки, що вживаються урядами для забезпечення прав людей, повинні використовувати максимум наявних у них ресурсів. Існує широка згода у тому, що зобов'язання має три аспекти:

- 1) генерація ресурсів: тобто, як уряди збирають гроші;
- 2) розподіл ресурсів: тобто, на що уряди виділяють гроші у своїх бюджетах;
- 3) витрата ресурсів: тобто, як фактично витрачаються виділені гроші та кому вони приносять користь.

Важливо відзначити, що зобов'язання уряду не обмежуються їхнім власним кордоном. Вони поширюються на гарантії прав людей за кордоном, порушених їхньою поведінкою, у тому числі коли вони виступають членами міжнародних організацій (таких як Міжнародний валютний фонд або Світова організація торгівлі). Вони відомі як екстериторіальні зобов'язання.

Договори про права людини підписуються урядами та застосовуються проти них. Але це означає, що недержавні суб'єкти можуть вільно порушувати права людини. Зобов'язання захищати права означає вжиття заходів щодо запобігання, розслідування та покарання за порушення прав людини, вчинені іншими суб'єктами, включаючи бізнес. Це включає, наприклад, регулювання ринку нерухомості та запровадження прожиткового мінімуму.

Тривалий час деякі західні країни не погоджувалися з юридичною обов'язковістю положень Пакту про економічні, соціальні та культурні права¹³⁵. У 1986 р. державний департамент США рекомендував своїм дипломатичним представникам за кордоном виключити із щорічних доповідей про права людини в країнах перебування розділ «Економічна, соціальна та культурна ситуація».

---

¹³⁵ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

Було зазначено, що США ставиться до соціально-економічних прав як до побажань, а не юридичних зобов'язань. У зв'язку з цим вони не включені до міжнародно визнаних прав людини.

До соціальних прав ставились як до «другорядних», таких які не будуть забезпечуватися при необхідності. Це ставлення означало, що не лише у разі виникнення перешкод при їх реалізації в ситуації, де вони мають бути захищені у судовому порядку, а й в основному їх реалізація заложитиме від органів державної влади.

Зараз державами-членами ООН визнано положення пакту про те, що ідеалу вільної людської особистості, вільної від страху та потреби, можна досягти, якщо буде вжито заходів, коли всі покоління прав людини будуть забезпечені в повному обсязі. Але, визнаючи обов'язковий характер положень пакту, деякі дослідники стверджують, що економічне становище держав сучасного світу не забезпечить реалізації соціально-економічних прав, закріплених у міжнародних документах. Ними вважається неможливість їх реалізації, утопічність самої ідеї.

У 1986 р. в Лімбурзькому університеті (Голландія) відбулася нарада провідних експертів про природу та рівень юридичних зобов'язань, взятих державами-учасниками Пакту про економічні, соціальні та культурні права. Вони дійшли висновків у тому, що це економічні, соціальні та культурні права та свободи людини нероздільні і взаємопов'язані та є обов'язковою складовою міжнародного права¹³⁶. Було утверджено ряд наступних висновків:

1. Усі права і свободи людини, включаючи соціально-економічні права, нероздільні, взаємопов'язані й є невід'ємною частиною міжнародного права.

2. Пакт покладає юридичні обов'язки на учасників. Держави-учасниці повинні вжити усіх необхідних заходів, включаючи законодавчі і адміністративні, для реалізації прав, закріплених у цьому міжнародному договорі. Більше того, доцільно передбачити право кожного на судовий захист соціально-економічних прав.

---

¹³⁶ The Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Quarterly. 1987. Vol. 9. № 2. P. 122–135

3. Держави – учасниці Пакту незалежно від рівня економічного розвитку зобов'язані забезпечити соціально-економічні і культурні права для всіх хоча б на мінімальному рівні.

Звичайно ж, результати, досягнуті державами у сфері реалізації соціально-економічних прав, менші, ніж у галузі захисту громадянських та політичних прав. Це значною мірою залежить стану економіки та ресурсів, і навіть законодавчого забезпечення, і тому гарантії реалізації, порівняно з громадянськими і політичними правами, менш розвинені. Здійснення соціально-економічних і культурних прав не має залежати від економіки країн, мінімальний рівень гарантій надається всьому населенню¹³⁷.

Країни з обмеженими ресурсами все ще зобов'язані забезпечити достатній рівень життя. Навіть під час кризи уряди зобов'язані докладати всіх зусиль для виконання цих зобов'язань за допомогою наявних ресурсів, включаючи міжнародну допомогу, і розподіляти їх таким чином, щоб максимально поважати права людини, в тому числі беручи до уваги нестабільне становище знедолених і маргіналізованих осіб або групи.

Отже, у міжнародній правовій доктрині та практиці існують різні підходи до природи соціально-економічних прав людини та громадянина.

Відповідно до першого, соціально-економічні права не належать до конституційних. У конституціях, як правило, що вступили в дію до 1940, відсутні положення про ці права, крім деяких, таких як право власності, право успадкування.

Змістом другого підходу є визнання сучасними державами обов'язків у наданні населенню сприятливих умов розвитку особистості та гідного рівня життя. У конституціях встановлюється обов'язок органів державної влади дотримуватися цих положень. Не всі соціально-економічні права забезпечені правом на судовий захист, на відміну прав першого покоління.

---

¹³⁷ Robertson A. Human Rights in the World. Manchester. 1972. P. 35; Truber D. Human Rights in International Law. Legal and Policy Issues. 1984. Vol. 1. P. 205–271.

Для третього підходу характерним є розгляд соціально-економічних прав як конституційних і рівних з правами першого покоління. Нині цього підходу дотримуються у теорії та практиці права.

Критеріями забезпечення соціально-економічних прав людини та громадянина є економічні показники розвитку держави. Реалізація соціально-економічних прав залежить від того, як дисципліновано держава виконує свої обов'язки у сфері соціальної політики.

На додаток до мінімальних основних зобов'язань урядів, стаття 11(1) Міжнародного пакту стверджує, що вони зобов'язані забезпечити для кожного «постійне покращення умов життя». Стаття 2 Міжнародного пакту вимагає від урядів використовувати максимальні доступні ресурси для поступового досягнення «повної реалізації» всіх прав, передбачених пактом¹³⁸.

Міжнародний контроль у сфері захисту економічних, соціальних та культурних прав, порівняно із захистом громадянських та політичних прав, менш значний. Відсутня можливість подання скарги приватними особами до міжнародних судових інстанцій. У держав існує обов'язок надавати інформацію Генеральному секретарю ООН про те, як реалізується Пакт та які досягнення у них у соціально-економічній галузі. Цей механізм контролю передбачено у статтях 16-25 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права¹³⁹. Контроль за реалізацією соціально-економічних прав справді утруднений. Вони є досить специфічними, залежними від стійкості, стабільності соціально-економічної політики держави. Особливість їх полягає у меншій універсальності, тобто поширеності на певні категорії населення, допустимості нежорстких рекомендаційних формулювань базових положень, наприклад, таких, як задовільний рівень існування, гідне життя, справедливі та сприятливі умови праці, а також залежність їх реалізації від стану економіки та ресурсів.

Для того, щоб ці права були реалізовані, необхідні активна позиція держави, вжиття заходів матеріального та процесуального забезпечення. Це і

---

¹³⁸ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

¹³⁹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

відрізняє їх відмінність від громадянських і політичних прав, де основним є свобода від втручання.

Здавалося б, всі перераховані характеристики наштовхують на думку визначити цю групу прав людини як вторинні, похідні від громадянських прав, але це не так. Економічні, соціальні та культурні права є такими ж основними, як і громадянські та політичні права. Тільки за їхньої спільної реалізації буде забезпечено правовий статус людини та громадянина, а існування особистості буде вільним та комфортним.

Але завдання держави полягає не у повному забезпеченні громадян усіма благами, а у підтримці більшості громадян, допомоги у важких життєвих обставинах, можливості брати участь на рівних у суспільних відносинах.

Держава має надати кожній людині та її сім'ї мінімальні гідні стандарти рівня життя. У міжнародному законодавстві традиційно склалася система цих мінімальних стандартів — це заробітна плата, житло, робота, харчування, освіта, соціальне страхування, медицина, культурний рівень.

На сучасному етапі у вітчизняній та зарубіжній практиці виділяють такі концепції дослідження рівня життя населення:

1) перша концепція розглядає рівень життя як матеріальне становище населення (у розумінні наявності необхідних матеріальних благ у вигляді доходу для підтримання основних життєвих потреб);

2) друга концепція (якості життя) базується на визнанні необхідності задоволення потреб людини не лише в матеріальних благах, а й в умовах для розвитку й життєдіяльності. Основна стратегічна мета – створення умов для якісного життя та всебічного розвитку людини¹⁴⁰.

Аналіз двох рівнів регулювання права на достатній життєвий рівень дає можливість зробити висновок, що міжнародний рівень базується на другій концепції, а національний – на першій.

Відповідно до міжнародного права, уряди зобов'язані забезпечити право людей на достатній рівень життя, щоб кожен мав права, необхідні для гідного

---

¹⁴⁰ Рівень життя населення України / за заг. ред. Л.М. Черенько. Київ : Консультант, 2006. 428 с

життя, включаючи право на достатню їжу та харчування, здоров'я та благополуччя, воду та санітарію житла. Країни повинні забезпечити рівний доступ до цих прав для всіх без дискримінації за такими ознаками, як стать, раса чи етнічна приналежність, вік чи інвалідність.

Це право викладено в Загальній декларації прав людини, стаття 25(1): Кожен має право на рівень життя, достатній для здоров'я та благополуччя його самого та його сім'ї, включаючи харчування, одяг, житло та медичне обслуговування та необхідні соціальні послуги, а також право на безпеку на випадок безробіття, хвороби, інвалідність, вдовство, старість або інше відсутність засобів до існування за обставин, які не залежать від нього¹⁴¹.

Подальший розвиток він отримав у статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права¹⁴². Комітет Організації Об'єднаних Націй з економічних, соціальних і культурних прав опублікував кілька коментарів загального характеру, в яких пояснюються складові цього права, включаючи право на достатнє житло (Коментарі загального порядку 4 і 7), їжу (Загальний коментар 12), воду (Загальний коментар 15), а також соціальне забезпечення (Загальний коментар 19). У цих Загальних коментарях Комітет розробляє критерії реалізації цих прав і забезпечує найбільш повне тлумачення цих прав відповідно до міжнародного права. Як наслідок, право на здоров'я було включено в низку угод з прав людини.

Відповідно до законодавства про права людини, уряд юридично зобов'язаний створити системи соціального захисту. Терміни соціальне забезпечення та соціальний захист використовуються як взаємозамінні для позначення грошових або натуральних виплат для забезпечення захисту у разі соціальних ризиків і потреб. Цей обов'язок забезпечити соціальний захист безпосередньо впливає з права на соціальне забезпечення, яке сформульовано

---

¹⁴¹ Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

¹⁴² Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

у статті 25¹⁴³ та статті 9¹⁴⁴. У Загальному коментарі № 19 щодо права на соціальне забезпечення зазначено ключові ознаки цього права та зміст зобов'язань країн. Комітет стверджує, що право на соціальне забезпечення передбачає дві переважні категорії заходів: схеми соціального страхування, для яких бенефіціари внесли фінансові внески; та схеми соціальної допомоги, заходи без внесків і, які фінансуються з оподаткування для передачі ресурсів групам, які мають в них потребу.

Заходи соціального захисту забезпечують захист від відсутності доходів, пов'язаних з роботою, або недостатнього доходу, викликаних, серед іншого, хворобою, інвалідністю, материнством, трудовим каліцтвом, безробіттям, старістю, смертю члена сім'ї або загальною бідністю та соціальною відчуженістю. Заходи соціального захисту включають схеми грошових переказів, допомоги по безробіттю або інвалідності, соціальні пенсії, продовольчу допомогу або субсидовані послуги.

Уряди повинні забезпечити, щоб соціальний захист був однаково доступним для всіх, і повинні зосередити свою увагу на забезпеченні загального охоплення; розумні, пропорційні та прозорі критерії прийнятності; доступність та фізична доступність для бенефіціарів; доступ до інформації про надання пільг; та участь потенційних бенефіціарів в управлінні цими послугами. Уряди повинні забезпечити відсутність дискримінаційного виключення із соціального забезпечення та інших форм соціального захисту.

У зв'язку з цим соціально-економічні права людини і громадянина розвиватимуться як особливі права людини, які за своєю сутністю відрізняються від політичних та громадянських прав, але існують і реалізуються лише спільно з ними. Повинно виникнути розуміння з боку держави, що добробут людини, її життя та здоров'я є найважливішим державним ресурсом.

---

¹⁴³ Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

¹⁴⁴ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

Зобов'язання захищати економічні, соціальні та культурні права вимагає від держави та її установ запобігати порушенню будь-яких прав приватних осіб будь-якою іншою особою або недержавним суб'єктом.

У тому випадку, коли дії будь-якої третьої сторони завдають шкоди економічним, соціальним та культурним правам, державні органи повинні вживати заходів щодо недопущення подальших порушень та гарантувати доступ до засобів правового захисту для будь-яких жертв такого порушення. Держава має також забезпечити ефективні заходи захисту осіб від расової та інших форм дискримінації, переслідувань, відмови в надання послуг або інших загроз.

Зобов'язання захищати права включає ряд заходів:

- ✓ негайне вжиття заходів з метою запобігання порушень економічних, соціальних та культурних прав державою та її агентами;
- ✓ негайне вжиття заходів з метою запобігання порушень економічних, соціальних та культурних прав третіми особами;
- ✓ забезпечення доступу до неупереджених засобів правової захисту у випадках передбачуваного порушення економічних, соціальних та культурних прав державою або недержавними суб'єктами;
- ✓ вживання активних заходів щодо захисту всіх осіб від расової та інших форм дискримінації, переслідувань та відмови у наданні послуг.

Маастрихтські керівні принципи¹⁴⁵ додають такі концепції захисту прав:

Відповідальність держави. Відповідальність за порушення, згадані у розділі II, в принципі покладається на державу, під юрисдикцією якої вони відбуваються. Внаслідок цього відповідальна держава повинна створити механізми виправлення таких порушень, включаючи нагляд за проведенням розслідування, притягненням правопорушників до судової відповідальності та забезпечення правового захисту потерпілих.

Дії недержавних суб'єктів. Обов'язок захищати права включає обов'язок держави забезпечити, щоб приватні структури та особи, у тому числі транснаціональні корпорації, що перебувають під її юрисдикцією, не позбавляли

---

¹⁴⁵ Holmes M. The Maastricht Treaty referendum of June 1992. Irish Political Studies. 1993. Vol. 8, № 1. P. 105–110. URL: <https://doi.org/10.1080/07907189308406511> (date of access: 06.05.2022).

індивідів їх економічних, соціальних та культурних прав. Держави відповідають за порушення економічних, соціальних та культурних прав, що відбуваються в результаті того, що держава не приділяє належної уваги контролю над діями таких недержавних суб'єктів та осіб.

Дії міжнародних організацій. Обов'язки держав захищати економічні, соціальні та культурні права також поширюються на їхню участь у міжнародних організаціях, де вони діють колективно. Особливо важливо, щоб держави використали свій вплив на недопущення порушень прав у результаті реалізації певних програм та політики організаціями, членами яких є ці держави. Для усунення порушень економічних, соціальних та культурних прав вкрай необхідно, щоб міжнародні організації, у тому числі міжнародні фінансові установи, так коректували свою політику та практику, щоб вони не призводили до порушення економічних, соціальних та культурних прав. Державам-членам таких організацій як в індивідуальному порядку, так і через керівні органи цих організацій та їх секретаріати та через неурядові організації слід заохочувати та широко поширювати тенденцію, характерну для кількох таких організацій та яка перебуває у перегляді їхньої політики та програм з метою обліку питань економічних, соціальних та культурних прав, особливо у тих випадках, коли така політика та програми здійснюються у країнах, де відсутні ресурси для протидії впливу міжнародних установ на процес прийняття цими країнами рішень, що зачіпають економічні, соціальні та культурні права.

Приватні суб'єкти також можуть порушувати економічні, соціальні та культурні права і повинні нести відповідальність за скоєні ними порушення¹⁴⁶. Право в галузі прав людини більше не належить виключно до публічного права, а й включає сферу приватного права.

---

¹⁴⁶ Chris Jochnick, "Confronting the impunity of non-State actors: new fields for the promotion of human rights" в Human Rights Quarterly, vol. 21, № 1 (February, 1999), pp. 56-79.

Приватні суб'єкти зобов'язані дотримуватися прав людини, а на держав покладається коригувальні функції з метою забезпечення захисту прав громадян від порушень з боку третіх осіб, які зазвичай не пов'язані з державою¹⁴⁷.

Аналогічно роботодавці, корпорації, домовласники, викладачі, лікарі та будь-які інші громадяни, які можуть порушувати права приватних осіб унаслідок заохочення таких порушень чи не приділення даним питанням належної уваги з боку держави, все частіше починають притягатися до відповідальності, оскільки поняття відповідальності країн виходять межі традиційних меж.

Так, наприклад, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав звертається до держав-учасниць із закликом забезпечити таке становище, «при якому не тільки державний, а й приватний сектор у відповідних межах підлягає нормативно-правовому регулюванню, щоб гарантувати справедливе ставлення до осіб з будь-якими формами інвалідності». Необхідно, щоб приватні роботодавці, приватні постачальники товарів та послуг, а також інші недержавні підприємства керувалися недискримінаційними та рівними нормами щодо осіб з будь якою формою інвалідності.

Приклади зобов'язання держави здійснювати гарантування дотримання економічних, соціальних та культурних прав включають:

- ✓ виділення достатньої частки державних коштів на цілі постійного здійснення моніторингу дотримання економічних, соціальних та культурних прав;

- ✓ надання державою державних послуг, включаючи інфраструктуру, водопостачання, електроенергію, санітарні послуги, тепlopостачання, видалення відходів, каналізацію, дороги, охорона здоров'я, а також надання послуг у надзвичайних обставинах;

- ✓ розробку цільових планів дій та стратегій щодо дотримання економічних, соціальних та культурних прав із зазначенням конкретних термінів та фінансових потреб з метою повного здійснення цих прав;

---

¹⁴⁷ Evert Albert Alkema, "The third-party applicability of 'Drittwirkung' of the European Convention on Human Rights", в *Protecting Human Rights: The European Dimension (Studies in honour of Gerard J. Wiarda)*, F. Matscher and H. Petzold, eds., (Koln, Carl HeymansVerlag, 1988).

✓ встановлення орієнтовних цілей для контролю за реалізацією економічних, соціальних та культурних прав, включаючи використання для цього відповідних показників;

✓ невідкладне проведення всебічного законодавчого та політичного перегляду всіх нормативно-правових актів, що здійснюють негативний вплив на здійснення економічних, соціальних та культурних прав;

✓ забезпечення правового та політичного визнання економічних, соціальних та культурних прав;

✓ приділення пріоритетної уваги реалізації економічних, соціальних та культурних прав груп, що знаходяться в несприятливому становищі, включаючи людей похилого віку, дітей, осіб з різними формами інвалідності, невиліковних хворих, ВІЛ-інфікованих, осіб із слабким здоров'ям, душевнохворих, жертв стихійних лих та осіб, які проживають у районах, схильних до дії стихійних лих, а також розробку цілеспрямованих стратегій захисту прав;

✓ хоча всі ці зобов'язання є зобов'язаннями держави, вони можуть контролюватись та заохочуватись національними правозахисними організаціями всередині країн, та в деяких випадках національні організації можуть полегшити виконання цих зобов'язань.

З міркувань актуальності та ефективності, а також з метою забезпечення поваги до інших прав людини такі стратегії повинні відображати результати справді широких консультацій з усіма зацікавленими сторонами, включаючи національні правозахисні організації, та вироблятися з їх участю.

Уряди повинні зробити ряд кроків з метою забезпечення координації діяльності міністерств, регіональних та місцевих органів влади для погодження відповідної політики з зобов'язаннями, що випливають із Пакту, включаючи проведення оцінки того, якою мірою економічні, соціальні та культурні права залишаються нереалізованими. В цьому відношенні можливе проведення відповідних консультацій з національними правозахисними організаціями з огляду на їх мандати, що мають відношення до міжнародних договорів щодо прав людини, які передбачено в Паризьких принципах.

У 2011 році уряди та бізнес консенсусом ухвалили Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй у галузі підприємницької діяльності в аспекті прав людини. У них йдеться, що компанії мають шанувати права людини. Це означає прийняття адекватних заходів для запобігання, пом'якшення та усунення негативного впливу їх діяльності на права людей. Бізнес не повинен підривати здатність урядів дотримуватися прав людини.

На сьогоднішній день реалізація керівних принципів йде повільно. В даний час йде важливий процес узгодження договору, який накладав би на підприємства обов'язкові зобов'язання у галузі прав людини. Пандемія COVID-19 показала чому такий крок давно назрів.

Як зазначалося вище, коли уряди виступають як члени міжнародних організацій, які мають вирішальний вплив на здатність інших урядів здійснювати права людини, набувають чинності їх екстериторіальні зобов'язання. Існує ряд способів, за яких міжнародне право в галузі прав людини може також застосовуватися безпосередньо до міжнародних фінансових установ, таких як МВФ та Світовий банк:

Організації, що є спеціалізованими організаціями Організації Об'єднаних Націй, повинні дотримуватися положень про права людини Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Елементи прав людини, зокрема Загальна декларація правами людини, стали частиною звичайного міжнародного права. Це означає, що вони загально визнані як такі, що мають універсальне застосування, у тому числі обов'язкові для спеціалізованих організацій.

Стверджується, що статuti цих організацій (наприклад, статті угоди МВФ) слід тлумачити як такі, що наказують їм враховувати інтереси прав людини при виконанні своєї роботи.

Обсяг зобов'язань у сфері прав людини, що застосовуються до міжнародних фінансових установ, може бути більш обмеженим, ніж до урядів (з огляду на їх обмежений мандат та повноваження). Але як мінімум важливо поважати права людини, вживаючи заходів для забезпечення того, щоб вони «не

завдавали шкоди». Це можна інтерпретувати як невтручання у здатність урядів інвестувати у права, враховуючи серйозні збитки, які можуть завдати таких заходів. Прикладами такого втручання є умови кредитування, які обмежують фіскальний простір, регресивні політичні рекомендації, що не враховують соціальні наслідки, та обтяжливий борговий тягар, який стискає державний бюджет.

У минулому велися дебати про те, чи можуть економічні, соціальні та культурні права бути забезпеченими судовим захистом (тобто мати юридичну силу). Деякі юристи та правознавці висловили занепокоєння з приводу того, що ці права є надто розпливчастими, щоб судді могли визначити, чи були вони порушені. Але в даний час існує безліч прикладів судів по всьому світу, що застосовують внутрішнє і міжнародне право для захисту економічних, соціальних та культурних прав.

У грудні 2008 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Факультативний протокол встановлює механізми для розгляду індивідуальних скарг, міждержавного спілкування та розгляду серйозних чи систематичних порушень економічних, соціальних та культурних прав. Він набув чинності у травні 2013 року. Комітет з економічних, соціальних та культурних прав почав приймати рішення відповідно до Факультативного протоколу, пропонуючи ще одне джерело судової практики щодо економічних, соціальних та культурних прав.

Підзвітність є наріжним каменем системи правами людини. Вона виконує як коригуючу, так і профілактичну функцію. З одного боку, розглядає індивідуальні та колективні скарги та карає за правопорушення. З іншого боку, це також допомагає покращити розробку загальної політики та надання послуг.

Але наша здатність закликати держави до відповіді за їхні зобов'язання щодо реалізації економічних та соціальних прав була ослаблена кількома факторами. Точний обсяг державних зобов'язань та їх вплив на економічну політику часто заперечуються. Серйозні зрушення в глобалізованій економіці

призвели до збільшення числа дійових осіб вище, нижче та поза державою, і всі вони впливають на реалізацію економічних та соціальних прав. Це, у свою чергу, робить незрозумілим, хто за що має відповідати. У результаті людей, чий економічні та соціальні права постраждали, залишається менше каналів для відшкодування збитків.

Щоб права людини сприяли економічній справедливості, міжнародні норми мають бути переведені до чітко визначених стандартів, за якими можна судити про політику держав та інших суб'єктів. Зачеплені групи та ті, хто їх підтримує, потребують інструментів, щоб довести, що ці стандарти не дотримувалися. Посилення дотримання економічних, соціальних та культурних прав місцевими, національними, регіональними чи міжнародними механізмами підзвітності, чи то формальними, чи неформальними, також має вирішальне значення.

На практиці уряди в усьому світі регулярно нехтують своїми зобов'язаннями у сфері прав людини. Тенденції політики, що супроводжували поширення неоліберальної глобалізації, включають комодифікацію, приватизацію та фінансування громадських благ та основних послуг. Роль уряду в державному забезпеченні в багатьох випадках різко скоротилася часто за розпорядженням міжнародних фінансових установ. Навіть під час пандемії Світовий банк, як і раніше, надає фінансову підтримку приватному сектору охорони здоров'я замість, наприклад, зміцнення державних систем охорони здоров'я.

Ці тенденції є симптомами уявлення про те, що вільний ринок краще, ніж держава, пристосований для ефективного розподілу ресурсів в економіці. Цей наратив підкріплюється повторенням потужних метафор (наприклад, уряд має відповідально управляти своїм бюджетом, як домогосподарство), мови (наприклад, економія – необхідне зло, ми не можемо звинувачувати ліки у хворобі) та розповідей про героя та лиходія (наприклад, працьовиті підприємці та ліниві одержувачі соціальної допомоги). Незважаючи на гори свідчень, що доводять, що це брехня, цей наратив прижився.

Правозахисна спільнота здебільшого щосили намагалася ефективно заперечити цей наратив. Для багатьох економіка сприймається як надто технічна та надто політична. Зазначається небажання впритул зайнятися економічними ортодоксами. Натомість основна увага приділялася вирішенню проблем, пов'язаних із розробкою політики (наприклад, прозорістю та боротьбою з корупцією), шляхом зміцнення офіційних каналів підзвітності. Але щоб усунути корінні причини порушень прав людини, ми маємо перейти від усунення симптомів до систем допитів. Розуміння конфігурацій влади, які дозволили цій системі, є важливою умовою для їх зміни.

Науковці відзначають відносну слабкість міжнародної системи у забезпеченні дотримання міжнародних норм загалом, і у сфері соціальних та економічних прав зокрема. У тій мірі, в якій існують процедури, вони носять слідчий і наглядний характер і спираються на переконання, а не на примус¹⁴⁸.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права¹⁴⁹ містить положення, яке дозволяє державам або окремим особам подавати скарги до контролюючого органу. У Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права немає подібної процедури подання скарг¹⁵⁰. Комітет Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права зазначив, що відсутність такої процедури «суттєво обмежує здатність Комітету розвивати юриспруденцію чи прецедентне право і, звичайно, значно обмежує шанси жертв зловживань Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права отримати міжнародне відшкодування»¹⁵¹.

Щоб вирішити зазначену проблему, Комітет Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права запропонував проект факультативного протоколу, який покращить практичне виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Комітет сигналізував, щодо додавання цього протоколу прав бенефіціарів Міжнародного пакту про економічні,

---

¹⁴⁸ The Protection of Social and Economic Rights: A Comparative Study, *supra*, note 21 at 37

¹⁴⁹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

¹⁵⁰ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

¹⁵¹ Fact Sheet № 16, *supra*, note 1.

соціальні та культурні права, які все ще можуть вдатися до загальних процедур Комітету і можуть використовувати те, що називається «процедурою неофіційної петиції» на основі модальностей комітету¹⁵². Так само Комітет з прав людини, який вивчає звіти та розглядає скарги відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, вказав, що економічні та соціальні права в деяких випадках можуть бути захищені як громадянські та політичні права¹⁵³.

Оскільки в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права не передбачено процедури подання скарг, основним механізмом її застосування є державний процес звітності. Відповідно до статей 16 і 17 держави-учасниці зобов'язуються подавати періодичні звіти Комітету про програми та закони, які вони прийняли, і прогрес, досягнутий у захисті прав, передбачених Пактом. ООН оприлюднила рекомендації щодо підготовки звітів¹⁵⁴.

Процедура державної звітності є досить складною, але деякі аспекти заслуговують на обговорення. Державні звіти спочатку розглядаються передсесійною робочою групою Комітету, яка розробляє перелік питань. Держави-учасниці повинні надати письмову відповідь до того, як їхня делегація з'явиться в Комітеті. На засіданнях Комітету державні делегації та спеціалізовані установи ООН надають інформацію, що стосується звіту, що розглядається. Потім члени комітету ставлять запитання та надають зауваження державі-учасниці, яка надає відповіді. Комітет може вимагати додаткової інформації для розгляду на наступних сесіях¹⁵⁵.

---

¹⁵² Ibid. The 1998 Concluding Observations are illustrative of the Committee's use of the reporting mechanism to enhance economic and social rights in Canada through strong moral persuasion. Some scholars have noted that the Committee has increasingly assumed more of an adjudicative role, thus indicating that the international community has begun to feel more comfortable with the idea of social and economic rights being claimed and adjudicated in the same manner as other human rights. See Jackman & Porter, *supra*, note 28 at 52.

¹⁵³ The Protection of Social and Economic Rights: A Comparative Study, *supra*, note 21 at 38. This study notes that, in deciding two cases, the Human Rights Committee has held that excluding a person from social security benefits (protected under the ICESCR) is a violation of the right to equality under the ICCPR for which the state must provide a remedy. As well, the Human Rights Committee has given some indication in a General Comment that the right to life under the ICCPR could require a state to adopt positive measures, e.g. to reduce infant mortality or eliminate malnutrition.

¹⁵⁴ For example, United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment № 1: Reporting by States Parties, 24 February 1989, E/1989/22.

¹⁵⁵ Fact Sheet № 16, *supra*, note 1.

Комітет офіційно оформив процедуру участі неурядових організацій у цьому процесі. Неурядовим організаціям надається можливість подавати усні заяви про виконання державами-учасницями прав за Пактом перед сесійною робочою групою та на черговій сесії Комітету Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Комітет отримує усні свідчення від недержавних громадських організацій за умови, що вони надійні, доречні та не є образливими. Комітет також отримує письмові матеріали від міжнародних неурядових організацій¹⁵⁶.

Комітет Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права завершує розгляд доповіді держави-учасниці випуском Заключних зауважень, які складають рішення Комітету щодо статусу виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права в країні. Заключні зауваження включають позитивні аспекти впровадження, основні питання, що викликають занепокоєння, а також пропозиції та рекомендації. Комітет може зробити висновок, що держава-учасниця не виконала зобов'язання і, отже, мало місце порушення Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Лімбурзькі принципи та нещодавно Маастрихтські рекомендації щодо порушень економічних, соціальних і культурних прав¹⁵⁷ визначають, що може становити порушення Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права¹⁵⁸.

Важливо зазначити, що Заключні зауваження Комітету Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права не є юридично обов'язковими і не існує методу контролю їх виконання. Однак Комітет заявив, що ігнорування державою-учасницею поглядів, викладених у Заключних зауваженнях, означало б проявити недобросовісність у виконанні зобов'язань, заснованих на Пакті¹⁵⁹.

Міжнародна допомога має вирішальне значення для захисту засобів підтримки існування економіки, особливо в країнах з меншими ресурсами. Хоча швидка реакція міжнародних фінансових установ є важливою, наслідки

---

¹⁵⁶ Ibid. citing the ICESCR Committee's Procedure re NGO Participation in the Activities of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 8th Sess., May 1993, E/1994/23, para. 354.

¹⁵⁷ The Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights, reprinted in (1998) 20 Human Rights Quarterly 691 [hereinafter the Maastricht Guidelines].

¹⁵⁸ Limburg Principles, supra, note 30 at principle 72.

¹⁵⁹ Fact Sheet № 16, supra, note 1.

фінансової допомоги для прав людини не ясні. Існують прогалини у вимогах до прозорості та підзвітності. У багатьох випадках фінансова підтримка надходить до країн із поганим станом прав людини. Це викликає занепокоєння, що надана фінансова допомога не досягне тих, хто її найбільше потребує.

Їхні кошти мають підтримувати соціально-економічні програми, такі як мінімальний рівень соціального захисту, мінімальний базовий дохід, належний захист житла та фіскальна політика, яка спрямована на вирішення проблем бідності та нерівності та має бути спрямована на раніше маргіналізовані групи. Вони повинні забезпечити, щоб відповідні установи, не перенаправляли ресурси з фінансових зобов'язань та підтримки, які були призначені для «вразливих» груп населення до пандемії.

Коли країни вступають у фазу відновлення, міжнародні фінансові установи повинні відійти від догм жорсткої економії та натомість заохочувати державні витрати на охорону здоров'я та соціальний захист для захисту прав тих, хто найбільше ризикує, таким чином забезпечуючи більшу стійкість суспільства. Їм слід надавати пріоритет зміцненню державних установ для підтримки послуг, які сприяють здоров'ю та загального доступу до основних послуг.

Щоб охопити тих, хто найбільше потребує, і не дати еліти країни отримати гроші, міжнародні фінансові установи повинні якнайшвидше публікувати всю інформацію, пов'язану з програмами підтримки. Вони також повинні чітко дати зрозуміти як на приватних зустрічах з урядами, так і через публічні заяви високого рівня, що вони підтримуватимуть лише ті уряди, які демонструють постійну відданість належному врядуванню.

Уряди повинні надати внутрішнім аудиторам та незалежним аудиторам всю інформацію про те, як витрачаються кошти на допомогу в надзвичайних ситуаціях. Пріоритет має бути наданий критично важливим сферам, таким як охорона здоров'я, державні закупівлі, інфраструктура та витрати на соціальне забезпечення.

Спираючись на юридичну позицію Конституційного Суду України про те, що «у державі, яку проголошено соціальною, визначений законодавцем розмір

прожиткового мінімуму має реально забезпечувати гідний рівень життя людини»¹⁶⁰, одним з основних обов'язків України є обов'язок забезпечити такий рівень життя, що максимально наближений до категорії «гідний».

Безумовно, застосування міжнародного права на національному рівні, особливо у сфері права соціального захисту, ґрунтується на принципі добровільності та чесного зобов'язання на основі економічних можливостей держави.

Таким чином, імператив ефективної соціальної держави, якою позиціонує себе в Україні, має рухати всі її інституції до цілей і завдань, які не лише проголошені, а й фактично гарантують європейські стандарти якості життя.

---

¹⁶⁰ . Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 6 Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 р. № 1774-VIII, частини шостої статті 96 Кодексу законів про працю України в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 р. № 1774-VIII (про мінімальний посадовий оклад (тарифну ставку). Справа № 1-157/2019(3593/19) від 15.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-21#Text>